Ioan Bolovan, „*Lumile" lui Ioan Slavici. Între loialismul prohabsburgic și devotamentul național. Cu dosarele integrale de anchetare a lui Ioan Slavici*. Tabel cronologic și portret biografic de Alina Hucai, Editura „Școala Ardeleană", Cluj-Napoca, 2025, 311 p. + 46 il.

Ce s-ar mai putea spune nou despre unul (oricare) din cei patru clasici ai literaturii române? Și totuși, la o sută de ani împliniți de la moartea sa, clasicul Ioan Slavici (născut la Șiria/Arad, la 18 ianuarie în fatidicul an 1848, mort la 17 august 1925, la Panciu/jud. Putna) rămâne în posteritate un aproape necunoscut ilustru, așa cum ne demonstrează alt arădean (din Pâncota), autorul volumului de față, Ioan Bolovan.

Pe vadul *main stream*-ul criticii și istoriei literare românești (generat, pe bună dreptate, de *Criticele* lui Titu Maiorescu, 1874–1876, și de George Călinescu, în *Istoria literaturii române de la origini până în present*, 1941), în panteonul literaturii noastre au intrat și rămas basmele adunate și publicate de Slavici (*Zâna Zorilor*, *Doi feți cu stea în frunte*, *Limir împărat*, *Stan Bolovan* sau spumoasele pățanii ale lui *Păcală în satul lui*), precum și mult-studiatele sale nuvele (*Popa Tanda*, 1873, *Moara cu noroc* și *Budulea Taichii*, 1880, *Pădureanca*, 1884) și romanul *Mara* (1894).

Totuși, chiar pe tărâm literar, creația scriitorului ne oferă multe giuvaeruri rare, încă ascunse ochiului publicului larg, în alte romane (*Din bătrâni*, 1902 și 1905, *Din două lumi*, 1920, *Din păcat în păcat*, 1924) și în memorialistica sa (*Închisorile mele*, 1920, *Lumea prin care am trecut*, 1924). Cu alți ochi l-a citit pe Slavici criticul și istoricul literar Dimitrie Vatamaniuc (*Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, 1968), pe când Anton Cosma l-a văzut pe precursorul realismului în romanul nostru ca pe „marele nedreptățit al literaturii române" (*Ioan Slavici – Romanele vieții*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979).

Este vremea ca istoricii să-l descopere pe cugetătorul, trăitorul și dascălul Slavici în complexitatea lui umană, morală și creștin-națională. Această latură a clasicului Slavici, până acum hulită de toate vremelnicele propagande oficiale (1863–2025), se trage, poate, nu atât din ideile personale ale scriitorului despre „lumea prin care a trecut", cât din insistența didactică și încăpățânarea neabătută cu care le-a declarat și promovat fățiș în spațiul public(istic), din faptul că acest om al condeiului, incoruptibil moralmente, nu a făcut niciodată troc cu ideile sale, nu și-a negociat niciodată poziția și crezul, stârnind astfel reacții de teamă, animozitate și represiune din partea tuturor regimurilor politice sub care a viețuit: „Adevărata mea vină, dacă e vreo vină la mijloc, a fost doar că nu am fost în stare să mă umilesc și să lucrez contra convingerilor mele" (Ioan Slavici, citat pe frontispiciul cărții). De vreme ce, între alte spirite libere de scriitori români contemporani lui, Slavici a fost printre cei puțini care au plătit prețul convingerilor lor cu pierderea libertății fizice, fiind declarat „spion" și „trădător", mult mai târziu, într-o epocă și mai închistată (la 1968), Dimitrie Vatamaniuc nu și-a putut reprima nedumerirea vizavi de prigoana suferită de Slavici, căci „rămâne de neînțeles de ce numai el «trădează»" (p. 16), de ce „dublul standard" se aplică doar în cazul șirianului.

Discreditarea e totdeauna simplă și imediată, reabilitarea mai grea și mereu tardivă... Reversul necesar calomnierii nedrepte aduse lui Ioan Slavici îl oferă cartea de față, proaspăt ieșită de sub tipar. Cu abordare științifică și cu instrumentele istoricului, Ioan Bolovan relevă, așadar, acele „*Lumi*" *ale lui Ioan Slavici* ignorate până acum de critică. Ne dezvăluie cu acribie un alt Slavici, evidențiind fațetele unui adevărat *Bildungsroman* în cele trei capitole ce tratează: 1. loialismul prohabsburgic în paralel cu devotamentul național, manifestate de Slavici înainte de Primul Război Mondial (p. 9–20), Ioan Bolovan invocând drept dovadă a firului roșu care l-a călăuzit pe scriitor cunoscuta expresie slavicianăă (având circulație anonimă aidoma folclorului): „Soarele, pentru toți românii, la București răsare" (p. 15–16); 2. opțiunile filohabsburgice și filogermane din vreme de război (p. 21–46); 3. patriotismul lui Slavici și naționalismul său benefic, greu plătite, nu și răsplătite de-a lungul vieții, atât în timpul Monarhiei habsburgice, cât și al României Mari (p. 47–74). Concluziile cărții prezintă câteva „Considerații de final și

perspective de lectură” (p. 75–80), fiind urmate de „Nota și motivația editorială” ale lui Ioan Bolovan (p. 123–126).

Ne surprind, cu acuitate aproape dureroasă, actualitatea lui Ioan Slavici, modernitatea dilemelor morale cu care se confrunta atunci și răspunsul marelui clasic, valabil și acum, la eternele provocări ale vieții și morții, la problemele esențiale ale războiului și păcii. Slavici însuși mărturisea (citatul fiind redat și pe supracopertă): „Eu am scris mult și multe, dar niciodată n-am putut să îmbrățișez gândul că războiul e un fel de podoabă a vieții omenești; după felul meu de a vedea, războiul e una din cele mai mari nenorociri ale vieții omenești”.

Iată și comentariul savuros al lui Eugen Simion (în „Prefața” vol. IX din *Operele* lui Slavici, 2010), reevaluând „credințele acestui încăpățânat ardelean care, va spune într-un rând chiar el, refuză să fie «copil de cor», adică să-și adapteze ideile în funcție de opinia majorității. Obstinat, el vrea să gândească și să judece cu capul lui. Ceea ce face, greșind deseori. „*Toate-s vechi, și nouă toate*” (Mihai Eminescu), E. Simion confirmând un *déjà vu* al scenei publice și politice: „Caz tipic de statornicie în lumea publicisticii românești, unde actorii își schimbă adesea opiniile de la un sezon la altul. În epoca lui și chiar mai târziu, inflexibilul, seriosul Slavici nu poate fi comparat”, continuă Eugen Simion, „decât cu Eminescu, greu de scos, cum se știe, din fantasmele și convingerile sale. El are o unică idee în ceea ce privește statutul românilor din Transilvania și, în cadrul ei, își desfășoară, în sute, mii de articole, toate argumentele, cu o impresionantă tenacitate și meticulozitate…” (p. 18).

Se mai poate spune că, dincolo de comparația cu marele lui contemporan moldovean, clasicul ardelean de la Șiria pășește hotărât pe urmele altor venerabili ai generației pașoptiste, ardeleni tipici prin rigiditatea de a nu abdica de la ideile lor, așa cum au fost întemeietorii dreptului și ai școlii juridice din România Mică, Simion Bărnuțiu ori Alexandru Papiu Ilarian, sau militanții naționali inflexibili ca Axente Sever și Iancu însuși.

Ineditul volumului de față constă în „Dosarele de anchetare a lui Ioan Slavici”, acum editate integral pentru prima oară. Documentele reproduc „probe” arhivate din fondurile „Direcția Poliției și Siguranței Generale” de la Arhivele Naționale din București (note informative din 1914–1916, semnate de agenți ai Siguranței sau de jurnaliști precum George Ranetti; corespondență presupus „incriminatoare” adresată lui Slavici în 1916; interogatoriul care i s-a luat la 10 septembrie 1916 și, mai ales, pilduitorul său *Memoriu asupra faptelor de care sunt învinovățit*, o piesă aproape testamentară de valoare excepțională pentru cultura noastră, p. 143–149; de asemenea, memoriul Eleonorei Slavici din 20 septembrie 1916, p. 150–151; procesul-verbal din 28 septembrie 1916, la eliberarea din prima încarcerare a scriitorului, disculpat prin lipsa dovezilor, căci „din corespondența sesizată cu ocaziunea arestării nu rezultă nimic compromițător”, deci Slavici a fost închis degeaba, p. 152; cererea scriitorului din 5 noiembrie 1916, de recuperare a „manuscriptelor ce mi-au fost sechestrate”, p. 153; dar și tragic-comicele portrete ale lui Corneliu Diaconovici și Ioan Slavici, conturate în 1917 în bombasticele *Tablouri de spioni și suspecți de spionagiu în serviciul Austro-Ungariei aflați la București*, p. 155–156); „Direcția Generală a Poliției” (alte cereri de înapoiere a literaturii confiscate scriitorului la 14/15 august 1916: cele depuse de Slavici însuși la 6 iulie 1918 și 17 august 1918, p. 161, 167, și cea semnată de ministrul Culturii, C. Papacostea, la 10 iulie 1918, p. 162; răspunsurile evasive și negative din partea Ministerului de Interne, p.169–173; deschiderea procesului ziariștilor de la „Gazeta Bucureștilor”, p. 175–176; alte memorii înaintate de Slavici la 13 și 27 martie 1920, pentru recuperarea manuscriselor pierdute, p. 181–183, 187–188; altă cerere, pe aceeași temă, din aceeași zi, p. 184; mai multe scrisori ale Eleonorei Slavici către Direcția Siguranței Generale din iunie-iulie 1930, unde enumeră „operele pierdute” de scriitor la arestarea sa din 14/15 august 1916 și nemairecuperate niciodată: 1. *Siguranța limbei române*, 400 pagini; *Educațiunea intelectuală și profesională*, 200 pagini; 3. *Musculiță*, 200 pagini; 4. mai multe fragmente filosofice, p. 190–191, 194–197; declarații scrise în iulie 1930 de martorii Grigore Gheorghiu, ginerele lui Slavici, Nicolae Pora, scriitor, George Petrovici, avocat, Andrei V. Popovici, ziarist, la fel gazetarul S. Grossman și, în fine, funcționarul Iorgu M. Duma, unul din cei care îl

arestaseră pe scriitor, privind aceleași manuscrise slaviciene confiscate în 1916, p. 198–205; în iunie 1930, tot *În chestiunea manuscriselor furate ale lui Slavici* apar în ziarul „Curentul" mai multe articole semnate de soția defunctului scriitor, Eleonora, și de alți jurnaliști, p. 206–212; varii declarații justificative din decembrie 1930, prin care un director și un inspector general ai Siguranței neagă dispariția manuscriselor confiscate, p. 214–220; alte declarații semnate de Eleonora Slavici la 2 martie 1931 și în decembrie 1939, p. 221–224; demersurile din iulie-noiembrie 1942 desfășurate de avocatul Marin Stănescu și răspunsurile negative din partea Direcției Generale a Poliției, privind „misiunea imposibilă" de recuperare a manuscriselor slaviciene, p. 225–240).

Dosarele enumerate mai sus sunt citite în cheie nouă de Ioan Bolovan, după ce anterior el însuși, ca și Alin Spânu (*Spioni, spioane și dandanale în România neutră, 1914–1916*, 2016) sau Florin N. Șinca (*Dosarul dispariției manuscriselor lui Ioan Slavici*, în „Historia", nr. 62, 2007), pe care îi citează, relevaseră însemnătatea extraordinară a documentelor (p. 19). În fapt, aceste „dosare de anchetare" răstoarnă o propagandă deșănțată, rostogolită și augmentată vreme de peste un veac chiar în sânul mediului literar, care îl „încodeia" pe clasicul de la Șiria cu apelativele cele mai grozave de „trădător" sau „spion". (Iar dacă Slavici ar fi trăit fie și un deceniu mai mult, l-ar fi calificat, cu siguranță, ca fiind „hitlerist", „extremist", „legionar".) Micile excepții de la regula calomniei sunt relevate și ele de către Ioan Bolovan, D. Vatamaniuc în 1968 și Eugen Simion în 2010.

Sunt extrem de valoroase aceste „dosare de trădare națională", de spionaj în favoarea unor puteri străine (Austria și Germania) și, evident, împotriva altei superputeri (Rusia), puse în cârca marelui clasic român de înșiși compatrioții săi aflați la guvernare. Și anume, ziua decretării mobilizării pentru front a românilor și de intrare a României în primul mare război coincide cu declanșarea acțiunii speciale a Siguranței, de ridicare a elementelor celor mai periculoase pentru securitatea țării: crema intelectualității românești (14 august 1916). „Prima experiență carcerală" trăită de Slavici (p. 34) debutează în aceeași noapte de 14/15 august 1916. (Nu de Paștile ortodox, așa cum procedaseră turcii musulmani în Evul Mediu sau maghiarii reformați la 1848, ci taman la Prohodul Maicii Domnului înainte de Sărbătoarea Adormirii, odată cu arestarea ortodocșilor de către ortodocși, și a românilor de către români.)

La această primă ridicare, i s-au confiscat lui Slavici un roman inedit, *Musculița* (trebuie să recunoaștem, încă din titlul „compromițător", caracterul „nociv" al romanului!), partea a doua (*Sintaxa*) din *Gramatica limbii române* (alt volum categoric „primejdios"!), ca și alte însemnări aflate pe masa sa de lucru, după aprecierea scriitorului, „vreo mie de pagini de tipar la un loc" și peste zece ani de muncă (p. 41). După aproape două luni petrecute în două închisori din București, Slavici a fost eliberat la 28 septembrie 1916, întrucât, conform notei Siguranței, nu a putut fi încadrat în prevederile legii spionajului.

Indiferent de câte demersuri au fost întreprinse ulterior atât de Slavici însuși, cât și de cea de-a doua lui soție, manuscrisele s-au pierdut pentru totdeauna (p. 35–43). Iată ce scria, la cald, Eleonora Slavici: „S-a făcut acum de curând o lege ca orice străin, având un fiu sub arme, să fie eliberat. Nu este o nedreptate ca un om ce a lucrat atâta pentru neamul lui, cu toate că trimite doi fii în luptă, să fie reținut, închis la bătrânețe, fără aer și lumină?" (citat din Eleonora Slavici, de pe supracopertă).

La scurt timp după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, șirianul a fost arestat a doua oară. Ioan Bolovan punctează: „Revenirea în fruntea guvernului a lui Ion I.C. Brătianu a însemnat, pentru Ioan Slavici, începutul unui nou calvar". Arestat chiar de ziua sa, când împlinea 71 de ani, la 18 ianuarie 1919, scriitorul a fost judecat pentru „trădare națională" (!) și condamnat la cinci ani de închisoare. A fost eliberat la 19 decembrie 1919, după aproape un an petrecut la Văcărești, alături de colegi mai tineri, deși nu mai puțin celebri, precum Tudor Arghezi. Acesta povestea, în stilul său polemico-zeflemitor, un episod absurd, în care prostia nevertebrală a călăilor s-a izbit de verticalitatea invincibilă a „moșului nostru Slavici" (p. 45).

Documentele sunt însoțite de ilustrația excepțională a cărții, reproducerile de epocă fiind redate, în majoritate, color (tablouri, grafică, desene, fotografii cu piese iconografice sau de mobilier aparținându-i scriitorului, dar și extrase arhivistice, cum ar fi documentele care îi „demască" pe Ioan Slavici și Corneliu Diaconovici, ca membri ai aceluiași prim lot de „spioni" antiromâni arestați de autorități în 14/15 august 1916, p. 32–33).

Încheie volumul fotodocumentarul intitulat *Închisorile lui Slavici* (p. 241–246), urmat de rezumatele în germană (extins, p. 247–270), engleză (extins, p. 271–278), franceză (abreviat, p. 279–285) și italiană (abreviat, p. 287–297). Există, de asemenea, o bibliografie finală a cărții (p. 299–305) și un „Portret biografic" al autorului Ioan Bolovan (p. 307–311).

Nu mai puțin merită a fi remarcată contribuția Alinei Hucai la conturarea unui „Tabel cronologic" (1848–2012) vizând „Viața și opera lui Ioan Slavici" (p. 81–122). Prin forma sa de redactare oarecum neobișnuită, literar-narativă, „Tabelul cronologic" devine un instrument biobibliografic foarte util cititorului.

Tocmai din perspectiva uneltelor de lucru necesare istoricilor și literaților, singurele adăugiri pe care le-aș putea sugera în cazul unei reeditări a lucrării, dar și al altei cărți dedicate posterității și actualității lui Slavici (o temă abordată și în lucrarea scrisă de Iulian Negrilă și Mădălina Lupău, *Ioan Slavici, contemporanul nostru*, Arad, 2004), ar mai fi să se alcătuiască: 1) o *bibliografie extensivă a operei* marelui gazetar român, scriitor de proză, teatru, filosofie, didactică și etică, și, dacă este posibil, 2) o bibliografie cuprinzând toate *referințele critice* referitoare la autorul din Șiria. De ce?

Ioan Slavici a scris, într-adevăr, „mult și multe", împrăștiate pretutindeni, în spațiu, timp și reviste ori publicații. Dincolo de lucrările „canonice" promovate de *main-stream* (câteva dintre ele fiind indicate la începutul acestei recenzii), numeroase alte lucrări relevante, purtând semnătura lui Ioan Slavici, zac încă strivite sub zidul prăbușit al uitării. O ultimă ilustrare e volumul de 236 de pagini publicat de prolificul autor de la Șiria în limba germană, la Viena și Teschen, în anul 1881, despre *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina* (Românii din Ungaria, Transilvania și Bucovina), care reprezintă, după aprecierea noastră, un prim și splendid studiu etno-istoric și imagologic realizat în cultura română, a cărui recuperare ar merita din plin o traducere integrală.

*Ela Cosma*